

مهارت‌های فرایند تدریس

* تعاریف:

فرایند تدریس، مجموعه اعمالی است سنجیده، منطقی و پیوسته که به منظور ارائه درس از طرف معلم صورت می‌گیرد.

توانی‌هایی که معلم برای اجرای این اعمال کسب می‌کند، مهارت‌های فرایند تدریس نامیده می‌شوند.

* مراحل فرایند تدریس:

الف) مهارت‌های قبل از تدریس: این بخش، به فعالیتها و اقداماتی که معلم پیش از شروع درس انجام می‌دهد، مربوط می‌گردد.

۱. طراحی برنامه تدریس: فرایندی است که طی آن، برنامه کار معلم در طول سال تحصیلی مشخص می‌شود.

۲. زمانبندی یک درس برای یک سال تحصیلی

طرح درس سالانه

تعریف: طرح درس سالانه عبارت است از تقسیم محتوای یک ماده‌ی درسی در یک دوره معین به مراحل و گام‌های مناسب و مشخص براساس هدفهای کلی و رسیدن به نتایج تعیین شده‌ی آموزشی.

طرح درس سالانه، اهداف کلی هر موضوع درسی را در هر پایه همراه با جدول زمان بندی شده محتوای درسی در یک سال تحصیلی نشان می‌دهد که در ابتدای سال طراحی و به تعداد ماهها تقسیم می‌شود. مراحل تهیه طرح درس سالانه:

مرحله اول: تهیه تقویم طرح

تقویم طرح را می‌توان برای یک سال تحصیلی با دو نوبت با محاسبه تعداد هفته‌ها و روزها و ساعت‌هایی که در طول سال تحصیلی برای تدریس درس مورد نظر پیش بینی شده است، محاسبه و تنظیم کرد. محاسبه بر اساس تقویم سالانه انجام می‌گیرد. مثلاً "اگر برای درس ریاضی چهارم ابتدایی هفته‌ای سه ساعت در سه جلسه منظور شده باشد، مجموع جلسات در هر ماه ۱۲ جلسه یا ۱۲ ساعت و در طول نوبت اول ۴۲ جلسه بدون احتساب تعطیلات رسمی و ایام امتحانات و غیره خواهد بود. اگر تعطیلات رسمی از روی تقویم سالانه استخراج و ایام امتحانات و تعطیلات احتمالی نیز پیش بینی شود و از کل جلسات نوبت حذف شود، زمان تدریس خالص و مفید بدست می‌آید.

مرحله دوم: تقسیم محتوا بر زمان

تقسیم محتوای درس یا هدف‌های آموزشی بر زمان خالص یا مفید تدریس؛ ابتدا بهتر است محتوای درس یا هدف‌ها و سایر فعالیت‌های آموزشی با احتساب فرصت لازم برای تمرین و مرور درس به دو دوره تقسیم شود. بهتر است کل محتوای کتاب یا ماده درسی در طول سال بر اساس سه پنجم و دو پنجم تقسیم شود؛ زیرا در نوبت دوم به علت تعطیلات نوروزی، شروع امتحانات و عوامل دیگر عملاً زمان تدریس محدودتر خواهد بود. سپس محتوای فصل‌ها و مباحث و هدف‌ها و سایر فعالیت‌ها در نظر گرفته شده در طول هر نوبت به واحدهای کوچک‌تر درسی یا محتوای متناسب با

تک تک جلسات آموزشی تقسیم شود. گردش علمی، آزمونهای تکوینی، اردوهای تربیتی و تفریحی پیش بینی و در طراحی منظور گردد.

مرحله سوم: تعیین هدف ویژه تدریس در هر جلسه

در این قسمت، معلم باید با توجه به مجموعه ی فعالیت های در نظر گرفته شده و محتوای درس، هدف ویژه تدریس خود را در هر جلسه مشخص کند.

مرحله چهارم: دیگر فعالیت ها (تعیین فعالیت های تکمیلی)

تعیین و پیش بینی فعالیت های دیگر آموزشی خارج از کلاس که برای تقویت یادگیری شاگردان می تواند موثر باشد. (نمونه طرح درس سالانه، در بخش موجود است.)

۳. زمانبندی یک درس برای نوبت و ماه و هفته

۴. طرح درس روزانه

تعریف: طرح درس روزانه، برنامه ای است مدون، و سنجیده که معلم قبل از تدریس، برای یک جلسه درس، تهیه می کند. به طور کلی برای تهیه یک طرح درس روزانه، مراحل و نکات زیر را به ترتیب دنبال می شوند:

۱- مشخصات کلی: ابتدا باید نام درس، موضوع درس، مدت جلسهاً شماره طرح درس، نام مدرسه، تعداد دانش آموزان، کلاس و دوره تحصیلی، نام معلم و تاریخ را در بالای صفحه کاربرگ طرح درس نوشته شود.

۲- مشخص کردن اهداف کلی، جزئی و رفتاری:

۲-۱. هدفهای کلی: یک هدف کلی، یک عبارت واحد است که وضعیت فراگیر را پس از دریافت یک عمل آموزشی توصیف می کند. به عبارت دیگر هدفهای کلی آموزشی حاوی نتایجی هستند که معلم انتظار دارد، در اثر آموزشی که به دانش آموزان می دهد و فعالتهایی از آنها برای یادگیری به عمل می آورند عاید آنان گردد. این قبیل اهداف مهم هستند و در معرض تعبیرهای گوناگون قرار می گیرند. هدف های کلی درسی، با فعل «غیر رفتاری» بیان می شود.

۲-۲. هدفهای جزئی: هدفهای کلی قابلیت‌هایی هستند که قرار است فراگیران پس از گذراندن مجموعه ای از تجارب یادگیری کسب کنند و چون این هدفها با واژه های کلی بیان می شوند معمولاً توضیح بیشتر ضروری است. این توضیح از طریق ارائه مجموعه ای از هدفهای جزئی انجام می پذیرد.

۲-۳. هدفهای رفتاری: پس از مشخص نمودن اهداف کلی و تجزیه آن به اهداف جزئی، اهداف رفتاری مطرح می گردد. هدفهای رفتاری عبارتند از اعمال، رفتارها، حرکات و آثاری که قابل مشاهده کردن، شنیدن، لمس کردن و قابل سنجش باشند. این قبیل اهداف

مشخص می سازند که دانش آموزان به هدفهای کلی رسیده اند. برای طرح هدفهای رفتاری رعایت چهار ویژگی و مخاطب، فعل رفتاری، شرایط و معیار و درجه، ضروری می باشد.

۳- وسایل کمک آموزشی: انتخاب رسانه های مناسب منجر به آموزش مؤثرتر خواهد شد. از یک رسانه آموزشی نمی توان در همه موقعیتهای آموزشی استفاده کرد. به طور کلی عوامل مؤثر در انتخاب رسانه ها (وسایل کمک آموزشی) عبارتند از: ۱- نوع هدفهای آموزشی ۲- ویژگیهای مخاطبان ۳- روشهای فنون آموزشی ۴- قابلیت رسانه برای انتقال پیام مورد نظر ۵- جذابیت رسانه ۶- کیفیت فنی هنری ۷- عملی بودن و سهولت کاربرد ۸- اقتصادی بودن.

نتایج و آثار استفاده از وسایل کمک آموزشی، به اختصار عبارتند از: ۱- موجب تسهیل در فرایند یاددهی - یادگیری و افزایش آموخته های فراگیرندگان می شود. ۲- افزایش اعتماد به نفس معلمان و دانش آموزان را بدنبال دارد. ۳- یادگیری برای دانش آموزان، لذت بخش و جذاب تر می شود. ۴- توانایی اندیشیدن و استدلال را در دانش آموزان افزایش می دهد. ۵- یادگیری را سریع تر، آسان تر و بادوام تر می سازد. ۶- آموزش را از حالت ذهنی خارج کرده، یادگیری را ملموس و عینی می کند. ۷- موجب تنوع آموزشی می شود. ۸- فرایند آموزش را از حالت تک رسانه ای خارج می کند. ۹- دستیابی به نتایج سریع از آموزش را عملی می کند. ۱۰- بازدهی آموزشی را از نظر کمی و کیفی، برای دانش آموزان و معلمان افزایش می دهد. ۱۱- انگیزه های یادگیری و آموزش را در فراگیرندگان تقویت می کند. ۱۲- موجب می شود که دانش آموزان، بهتر به استعدادها و توانایی های فردی خود پی ببرند. ۱۳- اثر خستگی جسمی و ذهنی را در هنگام یادگیری کاهش می دهد. ۱۴- زمینه ی رشد و شکوفایی تفکر و خلاقیت دانش آموزان را فراهم می سازد. ۱۵- موجب برانگیختن حس کنجکاوی و تفکر خلاق فراگیرندگان می شود.

۴- روشهای تدریس: به منظور نیل به اهداف آموزشی تعیین شده بهره گیری از روشهای تدریس و الگوهای تدریس متناسب با هدفهای درس و نوع مطالب و بحث، نوع کلاس، تعداد دانش آموزان و غیره روشها و الگوهای خاص مورد استفاده قرار می گیرد.

۵- آماده سازی و شروع تدریس: معلم قبل از شروع درس باید از حضور دانش آموزان آگاهی حاصل کند، همچنین مطمئن شود که آنان از سلامت روحی و جسمی برای شروع درس برخوردارند، زیرا دانش آموزان باید در آغاز درس احساس آرامش نمایند و مشتاقانه منتظر یاد گرفتن درس جدید باشند، پیش از شروع درس جدید چنانچه از قبل تکلیفی برای دانش آموزان تعیین شده است مورد بازدید و بررسی قرار گیرد.

۶- ارزشیابی تشخیصی: معلم قبل از شروع درس جدید باید اطمینان حاصل کند که دانش آموزان مطالب درس قبل را می دانند. به همین دلیل به هر طریق که لازم می داند از پیش دانسته های دانش آموزان ارزشیابی به عمل می آورد.

۷- آماده سازی: معلم پیش از آنکه مطلب اصلی را به دانش آموزان ارائه دهد باید ذهن و حواس آنها را برای آموختن درس جدید جلب نماید. به طور کلی هدف از آماده سازی عبارت است از تمرکز بخشی حواس فراگیران و ایجاد علاقه و انگیزه و کنجکاوی در دانش آموزان برای یادگیری مطلب جدید.

معلمان مسئولان پدیدآوری موقعیتهایی هستند که در کارآموزان و دانش آموزان ایجاد انگیزه کنند و آنان باید موضوعات درس و سایر مواد آموزشی را به گونه ای آراسته و ترتیب دهند که نیازهای فراگیرندگان برآورده شود.

۸- ارائه ی درس: این قسمت اساس طرح درس را تشکیل می دهد و باید به کاملترین وجه تنظیم گردد. مطالب ارائه شده باید دارای پیوستگی و نظم منطقی باشد معلم باید فعالیتهایی را که به روشها و فنون تدریس مربوط می شود در ارائه درس به اختصار مشخص نماید و تنها نام بردن از عنوان کلی روشها و الگوهای تدریس کافی نیست.

۹- فعالیتهای تکمیلی: اگر درسی که ارائه می شود به جمع بندی نیاز دارد معلم باید نوع آن را انتخاب کند. جمع بندی و نتیجه گیری به ۳ منظور بکار می رود که با بیان فصیح و رسا، ادا می شود. ۱- برای تحکیم آموخته های دانش آموزان ۲- ایجاد احساس موفقیت ۳- تأکید بر نکات مهم. چنانچه برای تکمیل درس تمرین لازم باشد باید نوع تمرین و چگونگی انجام آن در طرح درس مشخص گردد.

۱۰- ارزشیابی تکوینی: پس از پایان یافتن تدریس ، معلم از نتیجه ی کار خود و میزان آموخته های دانش آموزان ارزشیابی به عمل می آورد. ارزشیابی در این مرحله، باز خوردی را فراهم می کند که هم معلم و هم دانش آموزان خود را بسنجند و اطمینان یا عدم اطمینان از تحقق هدف های کلی درس با اتکاء به افعال رفتاری که از دانش آموز سر می زند، مشخص می شود.

۱۱- تعیین تکلیف (و اختتام): تکالیف برای تعمیق و استمرار یادگیری تعیین می شود، علاوه بر تکالیفی که در کتاب درسی مشخص شده است، معلم می تواند تکالیف دیگری نیز که محصول باز خورد از نتیجه تحقق یا عدم تحقق اهداف در بند ارزشیابی تکوینی است، تعیین کند. (نمونه ای طرح درس روزانه در بخش موجود است)

ب) مهارتهای ضمن تدریس: مهارتهایی هستند که معلم باید داشته باشد تا بتواند فرایند تدریس را اجرا، هدایت و کنترل نماید.

۱. مهارت در اجرای آزمون ورودی: با اجرای این آزمون، می توان توانایی ها و مهارتهایی که دانش آموزان فاقد آنها هستند یا مهارتهایی که دارند، تعیین کرد.

۲. مهارت برقراری ارتباط: ارتباط در امر تدریس فرایندی است که به منظور ارسال و دریافت پیام، بین پیام دهنده (معلم) و پیام گیرنده (دانش آموز) برقرار می شود.

۳. مهارت تمرکز بخشی: یکی از وظایف مهم معلم این است که بتواند عوامل مغل ارتباط بین خود و دانش آموزان را شناسایی کرده و با تکنیک های خاص (مانند: کنترل صدا، حرکت در کلاس، توجه دادن کلامی و غیرکلامی، سکوت و...) آنها را برطرف سازد.
۴. مهارت آماده سازی: فعالیتی است که معلم از طریق آن سعی می کند ارتباطی معنا دار بین تجربیات قبلی و انتظارات و نیازهای دانش آموزان با اهداف آموزشی کلاس برقرار کند.
۵. مهارت ارائه درس جدید: که شامل دو قسمت است:
- مهارت در انتخاب و تنظیم مطلب درس جدید
  - مهارت در انتخاب روش ارائه درس جدید
۶. مهارت جمع بندی: عبارت است از اعمال و یا گفتار معلم که بوسیله او، طراحی می شوند تا ارائه مطلب درسی را به نتیجه و پایانی مناسب برسانند.
۷. کلاس داری: مهارتی است که معلم بوسیله آن، کلاس خود را در سطح انضباطی مطلوبی کنترل می نماید تا بدون تأثیر عوامل مغل، اهداف آموزشی را محقق سازد.
- ج) مهارتهای پس از تدریس: شامل کوششهایی است که معلم پس از ارائه درس به عمل می آورد تا فرایند یادگیری دانش آموز را تعمیق بخشد و از کیفیت فرایند تدریس آگاه گردد. که شامل دو فعالیت می باشد: